

לא תחמוד'

הקדמה

א. גדר האיסור

ב. 'לא תחמוד'

ג. 'לא תתאוה'

ד. מהות האיסור

הקדמה

איסור 'לא תחמוד' מופיע בתורה כדיבר העשירי בעשרת הדברות, בשינויים מסוימים בין ספר שמות לספר דברים. בספר שמות [כ', יד] אומר הכתוב: "לא תחמוד בית רעך לא תחמוד אשת רעך ועבדו ואמתו ושורו וחמורו וכל אשר לרעך" ואילו במקבילה בדברים נאמר: "ולא תחמוד אשת רעך ולא תתאוה בית רעך שדהו ועבדו ואמתו שורו וחמורו וכל אשר לרעך" [דברים ה', יח]. חשיבותה של מצווה זו ומרכזיותה ברורות עקב היותה חלק מעשרת הדברות. גם חז"ל הדגישו את מקומו המרכזי של הלאו:

השמיים עשרת הדברות שהם גופי תורה ועיקר המצוות וחתם בדבור 'לא תחמוד' שכולם תלויים בו, לרמוז כי כל המקיים מצווה זו כאילו קיים כל התורה כולה [מופיע בקובץ בית המדרש חלק ו']

בפסיקתא רבתי [פרשה כ"א] אומר רבנו הקדוש:

רבי יקום אומר: העובר על 'לא תחמוד' כאילו עובר על עשרת הדברות. והמדרש מאריך להוכיח שעבירה על 'לא תחמוד' גוררת עבירה על שאר עשרת הדברות.

עולה מכאן שדיבר זה הרי הוא מעין שורש לאיסורים רבים, ואולי אף לכל התורה כולה. וכלשון רבנו בחיי **בכד הקמח** [ערך חמדה]:

ועוד אפשר לומר כי קבעתו תורה עשירי, כלומר אחרון, מפני שהוא שקול כנגד כל הדברות, שכל מי שלא נזהר מן החמדה לסוף הוא נכשל ועובר על כולם.

ובהמשך דבריו מגדיר רבנו בחיי את איסור החמדה כ"שורש החטאים כולן". גם בתחושה הפשוטה שלנו נתפס 'לא תחמוד' כאיסור בסיסי וחשוב, הקשור לכל מערכת היחסים שלנו עם הסובב אותנו ואולי אף עם הקב"ה. שאלות רבות עולות בעקבות הלאו הזה, שאלות שלמרבה ההפתעה לא הרבו לעסוק בהן:

האם עוברים על 'לא תחמוד' דווקא כשמדובר בחפץ פרטי שאינו עומד למכירה, או גם כאשר מתאווים לשוקולד בחנות ממתקים, למשל.

האם אדם השואל מישוהו האם הוא מוכר את הרכב עובר על לאו זה? מה הדין במקרה שאנחנו רואים אצל חברנו משהו טוב ורוצים לקנות דבר דומה בשבילנו?

ומעבר לכך, מה המצב הנפשי הנאסר בלאו זה (אם קיים בכלל דבר כזה בילא תחמוד), מהי הבעייתיות בו, ומהי המשמעות הרוחנית הנובעת מכך.

במאמר זה ננסה לסקור את העמדות השונות בנוגע לילא תחמוד, ההגדרה המדויקת של לאו זה, היחס בין האיסורים השונים: 'לא תגזול', 'לא תתאוה' וילא תחמוד, ונציע הבנה מהותית לשורש האיסור.

א. גדר האיסור (היחס בין הלאוין בפסוקים)

ראינו בהקדמה את שני הפסוקים המביאים את איסור 'לא תחמוד':
 "לא תחמוד בית רעך לא תחמוד אשת רעך... וכל אשר לרעך" [שמות כ', יד]
 "ולא תחמוד אשת רעך ולא תתאוה בית רעך... וכל אשר לרעך" [דברים ה', יח]
 נחלקו המדרשים, ובעקבותיהם הראשונים, איך להבין את השינוי המופיע בספר דברים: 'לא תתאוה', ומה היחס בין לאו זה ללאו 'לא תחמוד'. להלן נבחן את הדעות השונות:

1. במכילתא דרשב"י [שמות כ', יד] דורשים:

“לא תחמוד”, ולהלן הוא אומר: “לא תתאוה בית רעך”, לחייב על תאוה בפני עצמה ועל חמדה בפני עצמה. איזו היא תאוה, האומר לוי... חמדה, הכובש כיבושין ליטלן. מני התאוה אדם סופו לחמוד, שנאמר: “לא תתאוה... ולא תחמוד”. מני חמד אדם סופו לגזול, שנאמר: “וחמדו שדות וגזלו”.

בעל המכילתא מחלק בצורה ברורה בין ‘לא תתאוה’ ובין ‘לא תחמוד’, ומתייחס אליהם כשני איסורים שונים, כאשר שניהם נכללים תחת הלאו של ‘לא תחמוד’. אמנם הגירסא חסרה, אך ניתן להבין מהנוסח שלפנינו, שעל ‘לא תתאוה’ עובר כבר בדיבור שתוכנו הוא שאיפה (‘לוי’), כנראה להשגת החפץ, ועל ‘לא תחמוד’ עובר אם תכנן להשיג אותו (‘כובש כיבושין ליטלן’). ניתן להסיק מכאן חלוקה בסיסית כזו: ‘לא תחמוד’ - אדם חמד בלבו חפץ של חברו וגם ניסה להשיג אותו בפועל. ‘לא תתאוה’ - איסור המוטל על הלב בלבד. אדם התאוה בלבו לחפץ של חברו.

לעומת זאת, נראה שבמכילתא דר’ ישמעאל [שמות כ’, יד] לא קבלו את החלוקה לשני לאוין שונים:

‘לא תחמוד’. רבי אומר, כתוב אחד אומר: “לא תחמוד”, וכתוב אחד אומר: “לא תתאוה”, כיצד יתקיימו שני מקראות הללו, הרי זה אזהרה לעוקף אחר הנואף.

בעל המכילתא הבין, אם כן, שהכתוב, בהוסיפו פועל נוסף בהגדרת האיסור, לא קובע שיש שני איסורים שונים תחת הכותרת של ‘לא תחמוד’, אלא בא ללמדנו עניין אחר (בהבנת המימרא ‘אזהרה לעוקף אחר הנואף’ נחלקו מפרשי המכילתא, ולא נכנס לסוגיא זו).

את איסור ‘לא תחמוד’ לומד בעל המכילתא על פי הפסוק בדברים ז, כה - “לא תחמוד כסף וזהב עליהם ולקחת לך”,

או אפילו חומד בדיבור? תלמוד לומר: “לא תחמוד כסף וזהב עליהם ולקחת לך”, מה להלן עד שעושה מעשה, אף כאן עד שעושה מעשה.

בעל המכילתא מגדיר את החימוד כפעולה מעשית. הוא מבין שמשמעות הפסוק בדברים היא שרק אם גם לקחת בפועל אתה נקרא חומד. יוצא מכאן, שישנו בילא

תחמודי' רק איסור אחד והוא חימוד שיש בו מעשה. רק אם חמדתי בלב, וזה גם הוביל אותי למעשה למען השגת החפץ, עברתי על 'לא תחמוד'. אך תאוה בלב בלבד לא נאסרה כלל.

מצינו, אם כן, מחלוקת בהבנת הדיבר העשירי בין המכילתא דרשב"י, שם מבינים שיש שני איסורים שונים - 'לא תחמוד' ו'לא תתאוה', ובין המכילתא דר"י, שם מביאים איסור אחד בלבד, שהוא חימוד שיש בו מעשה.

הרמב"ם [גזילה ואבידה א', ט"א; ספר המצוות, לא תעשה רס"ה-רס"ו] **וספר החינוך** [מצוות ל"ח ותט"ז] מביאים את דברי המכילתא דרשב"י ומונים שתי מצוות שונות (יש לשים לב שהחומד עובר על שני הלאוין). אולם את הגדרת איסור 'לא תחמוד' עצמו הם לומדים מהמכילתא דר"י, ומוסיפים שהחומד לא רק רצה להשיג את החפץ, אלא אף השיג אותו בפועל. הם מבינים, אם כן, את איסור התאוה כאיסור המוטל על הלב, ואת איסור 'לא תחמוד' כאיסור שיש בו מעשה.

הטור והשולחן ערוך פוסקים כרמב"ם [חושן משפט שני"ט, י'] :

כל החומד עבדו או אמתו או ביתו... של חברו... והפציר בו **עד שלקחו ממנו**, הרי זה עובר ב'לא תחמוד'. כל המתאוה ביתו או אשתו וכליו של חברו... **כיון שחשב בליבו**... עבר בלא תעשה של 'לא תתאוה', ואין תאוה אלא בלב בלבד.

יוצא, אם כן, שהרמב"ם ובעל ספר החינוך, וכן הטור והשו"ע, הולכים בעקבות המכילתא דרשב"י ומתייחסים לדיבר העשירי כמורכב משני לאוין שונים, 'לא תתאוה' ו'לא תחמוד'. עם זאת הרמב"ם וסיעתו מבינים את 'לא תחמוד' כמכילתא דר"י ומגדירים אותו כאיסור מעשי.

הסמ"ג [לא תעשה קנ"ח], לעומתם, פוסק כדברי בעל המכילתא דר"י גם בשאלה ממה מורכב איסור 'לא תחמוד'.

כתוב בעשרת הדברות 'לא תחמוד' וכתוב שם עוד 'לא תתאוה' והכל אחד.

הסמ"ג טוען שאי אפשר לחלק בין 'לא תחמוד' ו'לא תתאוה', שהרי גם המושא בפסוקים שונה: 'לא תחמוד' נאמר על אשת רעך ו'לא תתאוה' על בית רעך. לעומת

זאת, הרמב"ם עולה לכאורה שדווקא תמדת אשת רעך היא הקלה יותר שכן לא נאמר איסור על התאוה לה. מסתבר שהרמב"ם יאמר ששני הלאוין מתייחסים לכל המושאים, דהיינו שיש איסור חימוד ואיסור תאוה גם בבית רעך וגם באשת רעך. בעל היראים גם הוא פוסק כסמ"ג ומסביר מדוע בפסוק דברים מובא גם 'לא תתאוה': "ושינה הכתוב לעבור עליו בשני לאוין". למסקנה - לפי המכילתא דר"י והסמ"ג, על חמוד בלב אינו עובר כלל. 'לא תחמוד' שייך רק אם יש בו מעשה, ולפי בעל היראים עובר אז על שני לאוין.

3. רבנו אברהם אבן עזרא [בפירושו הארוך, שמות כ', יא] חולק על ההבנה ש'לא תחמוד' נאמר דווקא בחימוד שיש בו מעשה:

ומילת חמד בלשון הקודש מתפרשת לשני טעמים, האחד גזל ועושק וקחת של אחרים בחזקה ובאונס... והטעם השני לשון תאוה בלב ולא תצא לפועל.

ומשמע מהמשך דבריו ש'לא תתאוה' רק מפרש את 'לא תחמוד'. כלומר, ישנו לאו אחד בתורה שמשמעו איסור חימוד בלב, ועובר עליו גם אם לא הגיע למעשה בעקבותיו. זו, אם כן, המשמעות של איסור 'לא תחמוד' בעשרת הדברות - אסור לאדם לחמוד בלב חפץ של חבר.

לסיכום:

מצינו שלוש דעות להבנת הלאו 'לא תחמוד' והיחס בינו ובין 'לא תתאוה',

1. ישנו איסור אחד הקובע שאסור לחמוד בלב, (ראב"ע).
2. ישנו איסור אחד הקובע שאסור לחמוד דווקא חימוד שיש בו מעשה. (מכילתא דרשב"י והסמ"ג).
3. ישנם שני איסורים: 'לא תחמוד' האוסר חימוד שיש בו מעשה, ו'לא תתאוה' האוסר גם חימוד בלב בלבד, (הרמב"ם והשו"ע עפ"י מכילתא דר"י).

ב. 'לא תחמוד'

כפי שראינו לעיל, במכילתא דר"י ובעקבותיו גם ברמב"ם ובשו"ע מתייחסים לאיסור התורה לחמוד כאל איסור מעשי-משפטי. לכאורה יכולנו לחשוב שהוא מוטל על הלב, אולם מדרשי ההלכה וכן, כפי שנראה מיד, גם הגמרא, הופכים לאו זה לחלק מאיסורי הממונות. הם מבהירים לנו שלא הבנו נכון את המושג 'לחמוד', שכן הוא בעצם לאו שיש בו מעשה. ננסה להבין מתי עובר על לאו ד'לא תחמוד' לפי השיטות השונות לאור הדרשה "עד שיעשה מעשה": מהו המעשה המחייב בלאו זה, ומהו מרכז הכובד של החיוב. (בהבנת הראב"ע את 'לא תחמוד' נדון בעז"ה בפרק הבא, יחד עם הבנת הרמב"ם את 'לא תתאוה').

הגמרא בבבא מציעא [ה ע"ב] דנה בכלל "מאן דחשיד אממונא חשיד אשבועתא", ומקשה עליו מדינו של רב הונא לגבי שומר חינוס הפטור מתשלום ובכל זאת מעדיף לשלם ולא להישבע. שאנו משביעים שומר כזה שבועה שאינה ברשותו, שכן חוששים שמא הוא רוצה את הפקדון ולכן מחזיקו אצלו ומוכן לשלם עליו. הגמרא מקשה מדוע אנו מאמינים לשבועתו, בעוד אנו חושדים שהוא גוזל את החפץ ו'מאן דחשיד אממונא חשיד אשבועתא'? הגמרא מתרצת שהוא מורה היתר לעצמו, שהרי הוא מתכוון לשלם על הפקדון ולכן הוא נאמן על השבועה. (במילים אחרות: אין השומר מחזיק עצמו גזלן ולכן הוא מחזיק את החפץ ברשותו, אך אם נחייבו להישבע על כך הוא יודה).

בשלב הזה מקשה הגמרא: "אמר ליה רב אחא מדיפתי לרבינא: והא קא עבר על לאו ד'לא תחמוד'?"

ומתרצת: "'לא תחמוד' לאינשי בלא דמי משמע להו", כלומר, אנשים חושבים שעוברים על 'לא תחמוד' דווקא אם גוזלים ללא תמורה כספית. אך במקרה של רב הונא הרי הוא מתכוון לשלם ולכן אינו חושב שעובר על 'לא תחמוד' נאמן על השבועה.

מפשט הגמרא עולה שלאו ד'לא תחמוד' שייך במקרה שהחומד גנב את החפץ גם אם שילם את תמורתו המלאה בדמים.

ננסה להבין בקצרה מהו המעשה המחייב לפי כל אחת מן הדעות, ולאחר מכן נרחיב בהבנת כל דעה על מנת לברר מהו מוקד האיסור.

הרמב"ם [גזילה ואבידה א', ט"ז] מרחיב את דברי הגמרא ומגדיר את 'לא תחמוד' כך :

כל החומד עבדו או אמתו או ביתו וכליו של חבירו... והכביד עליו ברעים והפציר בו עד שלקחו ממנו, אע"פ שנתן לו דמים רבים הרי זה עובר בלא תעשה, שנאמר: "לא תחמוד"... ואינו עובר בלאו זה עד שיקח החפץ שחמד...

הרמב"ם הבין, אם כן, שהמעשה המחייב ב'לא תחמוד' הוא להשיג את החפץ. גם אם חברך מכר לך את החפץ בסופו של דבר, אם חמדת חפץ ושכנעת את חברך למכור לך אותו וכך השגת אותו (גם בדרכים 'כשרות' לכאורה מבחינה הלכתית) הרי אתה עובר על 'לא תחמוד'. מעשה האיסור הוא, אם כן, להשיג חפץ שאתה חושק בו, גם אם השגת אותו בדרכים כשרות לכאורה.

הגמרא בסנהדרין כה ע"ב אומרת שחמסנים פסולין להעיד מדרבנן, מכיון שכשראו חכמים שרבו החמסנים גזרו שעדותם פסולה.

תוספות מקשים [שם ד"ה מעיקרא] על פי הגמרא בבבא מציעא שהם צריכים להיות פסולים מדאורייתא שהרי הם עוברים על לאו ד'לא תחמוד'. הם מתרצים ש'לא תחמוד' שייך רק אם לקח את החפץ בלי לשלם. תוספות מתייחסים למסקנת הגמרא בבבא מציעא על פיה נראה שאיסור 'לא תחמוד' שייך גם כשמשלם דמים, ורק לאנשים משמע שקיים איסור רק כשנוטל ואינו משלם. הם אומרים שגם לפי מסקנת הגמרא איסור 'לא תחמוד' שייך רק אם לא נותנים דמים וכשהגמרא אמרה שכך 'משמע לאינשי' היא התכוונה לומר שכך גם האמת - אם שילם דמים אינו עובר ב'לא תחמוד'.

עולה, אם-כן, שלפי תוספות עובר על 'לא תחמוד' רק כשגוזל ממש. כלומר, ישנה זהות בין 'לא תגזול' ו'לא תחמוד' מבחינת המעשה האסור.

ותוספות בב"מ [ה ע"ב ד"ה בלא דמי] מסבירים שכשגוזל עובר על שני לאוין - 'לא תגזול' ו'לא תחמוד'.

תוספות בסנהדרין [כה ע"ב ד"ה מעיקרא] מביאים תירוץ נוסף: החמסנים הפסולים מדרבנן היו מפייסים את בעל החפץ עד שאמר: 'רוצה אני', אך בב"מ מדובר בשומר שאמנם שילם את ערך הפיקדון, אך מאחר שלא הודה שהחפץ אצלו הבעלים לא התרצו. אדם כזה פסול מדאורייתא שהרי הוא עובר על 'לא תחמוד'. תירוץ זה בתוספות מציג דעת ביניים בין תירוצם הראשון של תוספות ובין שיטת הרמב"ם:

'לא תחמוד' קיים גם כשהחומד נתן את דמי החפץ, אם הבעלים לא התרצו, (ואם הבעלים נתרצו אין איסור דאורייתא אלא רק פסול דרבנן של חמסנים). וכן הבין **הראב"ד** [גזילה ואבידה א', ט] ולכן השיג על הרמב"ם וכתב שהחומד עבר על איסור דאורייתא של 'לא תחמוד' רק אם המוכר לא אמר: 'רוצה אני'.

סיכום קצר:

ראינו שלוש דעות בראשונים מהו המעשה החייב ב'לא תחמוד' עליו נאמר שלא חייב עד שיעשה מעשה,

1. חייב רק בחימוד עם מעשה גזילה ממש, כלומר ללא נתינת דמים. (תירוץ ראשון בתוספות).
2. חייב גם אם שילם, אך רק במקרה שהמוכר לא התרצה, (תירוץ שני בתוספות והראב"ד).
3. חייב בחמוד גם אם הבעלים התרצה ומכר, כל עוד החומד השיג בפועל את החפץ הוא עובר על 'לא תחמוד', (רמב"ם).

נבאר את הדעות השונות:

1. שיטת תוספות

כאמור, לפי **תוספות** יש זהות בין 'לא תחמוד' ו'לא תגזול', ואכן תוספות בבבא מציעא אומרים שעובר בשני לאוין. אולם נראה, בכל זאת, שיש מקום לחלק, ולקבוע שיהיו מקרים בהם עוברים רק על 'לא תחמוד' ומקרים בהם עוברים רק על 'לא תגזול'. נביא כעת שתי דוגמאות:

א. ישנה מחלוקת ראשונים האם הלוקח קרקע מחברו בניגוד לרצונו, עובר על 'לא תגזול'. תוספות בב"מ ס'א ע"א [ד"ה אלא לאו] סוברים שקרקע אינה נגזלת "משום דאי

אפשר לזוזה ממקומה". כלומר, אין איסור 'לא תגזול' בקרקע. אולם, לדעת בעל **המנחת-חינוך** [מצווה ל"ח], אדם שהשתלט בכח על קרקע של חברו בודאי עובר על 'לא תחמוד' שהרי נאמר בפסוק במפורש "לא תחמוד בית רעך".

ב. מסתבר מאוד שיש גם גזל ללא חימוד: לדוגמא, כאשר אדם גוזל את חברו על-מנת להכעיסו או על-מנת ללמדו לקח, הרי הוא עובר בודאי על 'לא תגזול' אך נראה שאינו עובר על 'לא תחמוד'.

עולה מכאן שהלאוין אינם חופפים לגמרי. לא תגזול מתייחס למעשה הגזילה - אסור להעביר חפץ לבעלותי ללא הסכמת הבעלים. ומשעשיתי כך (מה שלא הצלחתי לעשות בקרקע, לפי תוס'), אני עובר על לא תגזול. 'לא תחמוד' מתייחס לתוצאה - אסור שיהיה אצלי חפץ של חברי שחמדתי בו.

עולה מכאן שהתוספות אכן מקבלים את דברי הגמרא באופן פשוט, ואומרים שמוקד האיסור הינו בעניינים מעשיים-משפטיים. כפי שנראה להלן בדעת הרמב"ם ניתן להבין אחרת את איסור 'לא תחמוד' גם לפי תוספות.

2. התירוץ השני בתוספות

המגיד-משנה [גזילה ואבידה א"ט] מסביר שבהגדרת 'לא תחמוד' אנו צריכים לתת דעתנו לדברי רבא בתמורה ה"ב "כל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד, אי עביד לא מהני". דהיינו, כאשר יש איסור לבצע עסקה מסוימת, הרי שעסקה זו, אם בוצעה באיסור, לא תחול, שכן לא יתכן שיהיה פיצול בין האסורים ובין החלויות בפועל. על פי דבריו נוכל אולי לומר שזאת הסיבה שתוספות אינם מעמידים את 'לא תחמוד' במקרה שהעסקה חלה, אלא דווקא במקרה שהבעלים מתנגד למכירה. עם זאת, אין מדובר פה בגזל ממש, שהרי החומד נתן דמים והנותן דמים אינו עובר על גזל.

האסור הוא, אפוא, לכפות אדם לתת את רכושו בניגוד לרצונו, (משמע יש פה מימד של גזל, גם לפי התירוץ השני של תוספות).

3. שיטת הרמב"ם

הרמב"ם, כאמור, מבין שעובר על 'לא תחמוד' אם חמד והשיג את החפץ, גם באמצעים כשרים.

משיג עליו **הראב"ד** שתי השגות:

א. בעקבות דברי רבא בתמורה, הראב"ד לא מוכן לקבל מצב שיש בו גם איסור וגם חלות, ולא ברור לו כיצד הרמב"ם מחייב במקרה שאמר המוכר 'רוצה אני', שהרי 'תליוהו וזבין זביניה זביני', זאת אומרת שהעסקה חלה.

ב. הרמב"ם אומר שאין לוקין על 'לא תחמוד' 'מפני שאין בו מעשה', ומיד אח"כ אומר שחמוד חייב דווקא אם יש בו מעשה. קושיית הראב"ד ברורה: "א"א לא ראיתי דבר תמה גדול מזה והיכן מעשה גדול מנטילת חפץ?" (הראב"ד עצמו מסביר שלא לוקין על 'לא תחמוד' מפני שניתן להישבון).

נחלקו האחרונים כיצד להבין את דברי הרמב"ם:

1. **המגיד משנה** מתרץ את הקושיא הראשונה בכך שדברי רבא אינם מוחלטים, מצינו שיש מצב שקונה בו למרות שעובר על איסור גזל - קונה בשינוי השם, וכך נאמר גם אצלנו, שקונה בדמים על אף שעובר בו על 'לא תחמוד'.

את הקושיא השנייה מתרץ **המ"מ** בכך שהרמב"ם סובר שאין פה מעשה איסור, שכן המכירה נעשתה כדין והעסקה חלה, והאיסור הוא "ההשתדלות אשר השתדל כדי לרצותו... ונגמר בשעת המקח".

לפי זה עולה, וכן הסיק בעל **המנחת חנוך**, שבמקרה שגזל ממש ולא נתן דמים תמורת החפץ שחמד אזי עובר על 'לא תחמוד', והלאו הופך להיות לאו שיש בו מעשה, שכן מעשה הגזל הוא מעשה איסור, (אמנם לא ילקה מפני שניתן להישבון). כלומר, הקביעה ש'לא תחמוד' הוא לאו שאין בו מעשה, אינה קביעה כללית. היא תקפה רק במקרה שלא עבר איסור בלקיחת החפץ.

2. ניתן להסביר את דברי הרמב"ם באופן שונה: האיסור כלל אינו על המעשה. אין איסור לקחת חפץ של חברי וליתן דמים תמורתו. האיסור הוא על הרצון לקחת חפץ של חברי. המעשה בא רק כדי להגדיר על איזה רצון מתחייבים - דווקא רצון כזה חזק שהוביל למעשה. איסור 'לא תחמוד' שייך דווקא אם הצלחתי לממש אותו, אולם המימוש בפועל אינו חלק מהאיסור, אלא רק תנאי לקיומו.

לפי הסבר זה מיתרצת גם קושייתו הראשונה של הראב"ד, שכן אין שום סתירה בין החלות ובין האיסור. האיסור אינו על החלת החלות אלא על החימוד, והמעשה הוא

אשר גורם להחלת החלות בסופו של דבר, (אין איסור להשיג חפץ של הזולת על ידי הפצרות רבות, אלא לחמוד ברמה כזו שתביא להשגת החפץ בסופו של דבר).¹
נראה שכך מסביר **אבן האזל** [בפירושו על הרמב"ם] את דברי הרמב"ם:
אין בעיית אי עביד לא מהני שכן

אף דאינו עובר אלא עד שיקח... מכ"מ כשלוקח העבירה היא החמוד, דע"כ הרמב"ם סובר דעיקר החמדה הוא בלב.

ובצורה ברורה יותר הוא מסביר מדוע 'ילא תחמוד' הוא לאו שאין בו מעשה:

דאף שאינו עובר אלא עד שיקח, מכ"מ הלקיחה הוא רק גמר לתנאי האיסור, אבל עיקר האיסור הוא החמוד שאין בו מעשה.

נמצא, אם כן, שהראב"ד סובר שהלאו הוא מעשי-ממוני ואילו הרמב"ם סובר שהלאו מוטל על הלב, והמעשה הוא רק סימן לכך שעבר בלבו על 'ילא תחמוד'. (ונדון בכך בעז"ה בהמשך).

בעל **המנחת חינוך** [מצווה ל"ח, ס"ק ז] מביא דיון שיכול להוות נפקא מינא בין **המ"מ לאבן האזל**:

המנ"ח מקשה על הרמב"ם והראב"ד מדוע קבעו באופן כללי שאין מלקות על 'ילא תחמוד', הרי בחומד אשת חברו בוודאי שייך להלקות, הן לפי הטעם של הרמב"ם והן לפי טעמו של הראב"ד. מעשה יש פה, שהרי הוא חייב רק אם גרם לגירושין ונשא את אשת חברו "דאין לך מעשה גדול מזה, דאפשר חייב על כל ביאה וביאה", גם לפי הראב"ד לאו זה בודאי לא ניתן להשבון. לכן מסיק **המנ"ח** שהחומד אשת חברו חייב מלקות: "איני מוצא דרך שיהא עובר על אשת רעהו בלא תעשה ולא יהיה בו מלקות כי לא שייך אין בו מעשה וגם לא שייך ניתן להשבון בין להרמב"ם בין להראב"ד". **המנ"ח** נשאר ב'צריך עיון'.

ניתן לתרץ את הקושיא ולומר כך: מסתבר שהרמב"ם והראב"ד דיברו דווקא על חמדת רכוש, זהו ההקשר (הלכות גזילה), וזה, כמובן, גם הנושא המדובר. הרמב"ם

1. לכאורה ניתן לומר שכך סובר **המ"מ**, שהרי הוא קובע שהאיסור אינו המעשה אלא ההשתדלות. אולם **המ"מ** בוודאי לא הבין כך, שהרי הוא טורח לתרץ את הקושיא הראשונה של הראב"ד, בעוד שאם היה מבין כהסברנו הרי שהיה אומר שהקושיא מעיקרא ליתא.

לא הגדיר את 'לא תחמוד' כלאו שאין בו מעשה, והראב"ד לא הגדירו כלאו הניתן להשבון, הם רק קבעו שחמדת רכוש אינה מחייבת מלקות מהטעמים הללו. לפי זה יתכן בהחלט שגם לפי הרמב"ם וגם לפי הראב"ד החומד אשת חברו חייב מלקות.

עולה מכאן נפק"מ ברורה בין המ"מ לאבן האזל:

לפי המ"מ החומד אשת רעהו לוקה שהרי יש פה מעשה, ולפי אבן האזל אינו לוקה מפני שכל 'לא תחמוד' הוא לאו שאין בו מעשה.

לאור ההסבר בדברי הרמב"ם, יש מקום לבחון שוב את שיטת תוספות. צריך לשאול האם ייתכן כי גם שתי הדעות בתוספות המגדירות את המעשה ב'לא תחמוד' בצורה אחרת, יסכימו בעצם עם תפיסת הרמב"ם שהלאו מוטל על הלב, כלומר שהוא אינו ממוני-משפטי אלא שיש תנאי מעשי על מנת להתחייב. על פי זה הראשונים נחלקו בהגדרת התנאי: לפי הרמב"ם עובר כשהשיג את החפץ אפילו אם נתרצה המוכר, לפי תוספות (בתירוץ הראשון) רק כשלקח את החפץ בהתנגדות המוכר אך שילם עליו, ולפי התירוץ השני בתוספות, רק כשגזול את חברו ואינו משלם עובר על מחשבת החימוד שקדמה לגזל.

אולם לפי הסבר זה יש לדון יש לדון מדוע לחייב דווקא אם היה מעשה. לפי שיטת הרמב"ם ההגיון ברור: אדם מתחייב רק על חימוד חזק עד כל כך שגרם לו גם להשיג את החפץ, (גם אם בדרכים כשרות). אולם לפי התרוצים בתוספות העניין תמוה יותר, פעולת הגזילה הינה פעולה שקשה מאד לבצע, ובהחלט מסתבר שיהיה אדם שיחלוס כל חייו על רכוש חברו ואף ידאג להשיג אותו בדרכים כשרות, אך לגזול ממש לא יגזול. הקביעה שאדם זה לא באמת חומד את החפץ נראית קשה. לכן נראה להסביר שתוספות הבינו שהמוקד של 'לא תחמוד' הוא אכן המעשה ולא המחשבות או הלב. עדיין ניתן לטעון כמובן שתוספות פשוט דרשו חימוד בלב ברמה כה גבוהה, כזה שמוביל לגזל. אולם, כאמור, הסבר זה נראה רחוק למדי.

לפיכך, עלו מספר הבנות בתפקידו של המעשה ב'לא תחמוד':

1. האיסור הוא בלב, אך דווקא אם הוביל למעשה. [הרמב"ם לפי אבן האזל]
2. האיסור הוא איסור מעשי-משפטי בעיקרו [ראב"ד, הרמב"ם לפי המ"מ, ואולי שתי השיטות בתוספות. ונחלקים הראשונים הללו מהו המעשה המחייב].

ג. 'לא תתאווה'

ראינו בפרק א' שלפי הרמב"ם מלבד איסור 'לא תחמוד', שנאסר דווקא אם יש בו מעשה, ישנו איסור נוסף, 'לא תתאווה', המוטל על הלב. וכלשון הרמב"ם [נספח המצוות,

לא תעשה רס"ו]:

המצוה הרס"ו היא שהזהירנו מהשים מחשבתנו לחמוד מה שיש לאחינו ולהתאוות בו, שזה יהיה מביא לעשות תחבולה לקנותו. וזהו לשון האזהרה שבאה בזה הענין, אמר: "לא תתאוה בית רעך" [דברים ה', יח]. ואין השני לאוין אלו בענין אחד אבל הלאו הראשון והוא 'לא תחמוד' מזהיר שלא לקנות מה שיש לזולתנו והלאו השני מזהיר אפילו להתאוות בלבנו לבד... ובאור זה שאם ראה דבר יפה אצל אחיו, אם גברה מחשבתו עליו והתאוה בו, עבר על אמרו יתברך "לא תתאוה".

הסמ"ג, כאמור, חולק על הרמב"ם וסובר ש'לא תתאווה' כלול בלאו של 'לא תחמוד'.

בפרק זה נדון בדעת הרמב"ם. (ובדומה לכך גם בדעת ראב"ע שהוזכרה גם היא שם).

חשוב להדגיש שמחלוקת זו אינה קשורה למחלוקת רמב"ם, ראב"ד, תוספות כיצד להבין את גדר 'לא תחמוד'. ייתכן בהחלט שגם תוספות והראב"ד יסכימו שמלבד 'לא תחמוד' ישנו איסור נוסף המוטל על הלב בלבד, אע"פ שהם מקשרים בצורה ברורה בין 'לא תחמוד' לדיני ממונות.

ראיה לכך שהדבר אפשרי ניתן למצוא **בספר החינוך**. מחד, נראה שהוא פוסק כראב"ד (שכן הוא מגדיר את 'לא תחמוד' [מצוה ל"ח] "שדרך הכרח לקחו ממנו", ומשמע שהמוכר לא אמר רוצה אני. וכן הוא מסביר שלא לוקים עליו מפני שהוי לאו הניתן להשבון), ומאידך הוא מסכים לרמב"ם שיש לאו של 'לא תתאווה' המוטל על הלב [מצוה תס"ו]. וכן נראה מדברי הראב"ד עצמו שלא השיג על הרמב"ם בענין איסור 'לא תתאווה'.

לפני שננסה להסביר את 'לא תתאוה' נבהיר שהבנת גדר 'לא תתאוה' חשובה גם להבנת 'לא תחמוד', שהרי בפשטות שני הלאוין זהים בבעייתיות שבהם, ושונים רק בעוצמת הבעייתיות הזו. בשניהם יש אותו איסור על הלב, אלא שעל 'לא תחמוד' עוברים רק אם הגענו גם למעשה (זה כמובן נכון בעיקר לפי ההבנה ברמב"ם שהמעשה ב'לא תחמוד' רק מגדיר את האיסור). כך שגם ב'לא תחמוד' יש לשאול מהי המחשבה המחייבת:

האם מותר לבקש בים מהארטיק של חברי? האם יש איסור לנסות להשיג עוזרת בית שעובדת כרגע אצל השכן? האם אפשר לשאול את חברי האם הוא מוכר ספר שלו שאזל מהחנויות? ועוד כהנה וכהנה שאלות דומות ונפוצות.

השדי חמד [חלק ד', מערכת הלמד כלל ק"ל] מביא דיון לגבי המחשבה האסורה ב'לא תתאוה', האם יש איסור דווקא אם חשב איך ישיג את החפץ או גם במקרה שרצה את החפץ במחשבתו אך רצונו לא הגיע לכדי תכנון כיצד להשיגו. ננסה לדייק בדברי הראשונים:

בלשון הרמב"ם יש מקום להתלבט. במשנה תורה כותב הרמב"ם: "כיון שחשב בלבו היאך יקנה דבר זה ונפתה לבו בדבר", ומשמע לכאורה שחייב רק אם חשב כיצד להשיגו. אולם **בספר המצוות** [מצווה רס"ו] ראינו הגדרה רחבה יותר: "... שאם ראה דבר יפה אצל אחיו, אם גברה מחשבתו עליו והתאוה עבר על אמרו יתברך "לא תתאוה". ויתכן להסביר שהדיון במשנה-תורה עסק בגזל, ולכן הרמב"ם הביא הגדרה מצומצמת יותר הקשורה בגזל (הרמב"ם מביא את 'לא תתאוה' כגורם לגזל) אך למעשה האיסור רחב יותר, כפי שהוא מופיע בספר המצוות.

הטור [חושן משפט, שני"ט] פוסק, כאמור, כרמב"ם, אך בתארו את 'לא תתאוה' הוא כותב כך: "כיון שחשב בלבו היאך יקנה דבר זה", והוא לא מוסיף 'ונפתה לבו בדבר', כלשון הרמב"ם. ייתכן להסיק מכאן שהטור רוצה להדגיש שעובר על 'לא תתאוה' דווקא אם חשב איך יקנה את החפץ ואין פה משום פיתוי לב בעלמא (להבדיל מהרמב"ם, שלשונו יכולה להתפרש לכאן ולכאן)

השדי חמד מביא מחלוקת אחרונים בשאלה זו:

בעל **יהודה יעלה** והמהר"ם חאגיז מוכיחים מהרמב"ם בספר המצוות שחייב על כל תאוה לחפץ חברו, אף אם לא חשב איך יקנהו. וכן מוכיח השדי חמד **מהפלא יועץ** [ערך חמדה]: "...חשב בלבו שהיה חפץ שיבוא חפץ זו לידו הרי עבר על לאו דלא תתאוה".

המהר"ם חאגיז עצמו, הנחלת-בנימין [מצווה ל"ה] והנר מצווה [סימן י"א, צ"א-צ"ב] כתבו שלא ייתכן לחייב על תאוה בלבד ופשוט שחייב רק אם חשב לקנותו או להשיגו, (וכן מוכיח בספר חסידים מלשון הרמב"ם במשנה תורה).
זוה לשון הנר-מצווה :

דמוקצה מהדעת לומר דאם ראה והתאוה אפילו לא גמר בלבו להשתדל להשיגו שיהיה עובר, דזה אין ביד האדם למנוע תאוה זו מלבו.

אחרונים אלה לא מוכיחים לקבל את האפשרות שאיסור 'לא תתאוה' רחב כל כך ולכן צמצמו אותו למקרה בו רוצה להשיג את החפץ ומתכנן כיצד לעשות זאת.

לסיכום, מצינו מחלוקת אחרונים כיצד להבין את גדר 'לא תתאוה'. לפי דעה אחת עובר דווקא אם תכנן כיצד להשיג את החפץ, ולדעה השניה עובר גם אם רק רצה את החפץ והתאוה לו.

נראה שהדיון של השדי חמד מטפל רק בחלק מהבעיה, עדיין לא הגדרנו מהו בדיוק המצב הנפשי האסור ב'לא תתאוה' וב'לא תחמוד'. גם אם הסברנו שהתאוה היא להשיג חפץ ולתכנן כיצד עושים זאת, ובדאי אם האיסור הוא רק לרצות חפץ, עדיין לא ברור מה מוקד הבעיה, ולכן קשה להסיק מכאן למקרים נוספים. לא ברור מהי התאוה האסורה - האם מדובר דווקא בתאוה לרכוש הזולת, תאוה לדברים שמעבר לתחומו של האדם המתאוה, תאוה לכך שלחבר לא יהיה, או שללא כל קשר לזולת - אסור להתאוות כלל. ננסה לבחון את האפשרויות השונות.

1. בפשטות אנו נוטים להתייחס למידת התאוה כך: האדם המתאוה רוצה משהו שהוא לא באמת צריך, והסיבות לרצון שהחפץ הזה יהיה שלו הן חיצוניות ולא אמיתיות. כך לכאורה אפשר היה להסביר גם את הלאו 'לא תתאוה' - החומד לא רוצה את החפץ מפני שהוא טוב ויכול להועיל לו, אלא מפני שהוא רואה אותו אצל חברו. לפי הבנה זו האיסור הוא לרצות דברים שהאדם אינו זקוק להם באמת אלא שיבא לוי לרוכשם. האיסור נאמר לאדם הרואה חפץ אצל חברו, ואע"פ שאין לו צורך בו הוא מתלהב ממנו ורוצה שיהיה לו חפץ כזה. על פי דברינו האיסור אינו

קשור דווקא לחפץ חברך, אלא אדרבה, אדם שרואה חפץ העומד למכירה עובר בודאי על 'לא תתאוה' אם הוא חושק בו אע"פ שאינו זקוק לו. אולם נראה בפשטות שאמנם מצב זה אינו מצב חיובי, אך הוא בודאי אינו חלק מהלאו ד'לא תתאוה'. האיסור בתורה מודגש כאיסור שקשור דווקא לרכוש הזולת. בעוד שאר הדברות נכתבו ללא מושא, בולטת הקביעה של התורה ש'לא תחמוד' שייך דווקא ברכוש ששייך לרעה, ונראה שזו גם הגדרת האיסור. וכן מופיע **במכילתא דרשב"י בפירוש:**

יכול לא יתאוה על בתו (של חברו) ליטלה? ת"ל: 'אשת רעך', מה אשת רעך שהיא אסורה לך אף כל דבר שאסור לך

זאת אומרת שמהות האיסור קשור לדברים שאסורים לאדם ולא בדברים שאין לו צורך בהם. בנוסף לכך פשוט לפי הגדרה זו שדווקא דברים העומדים למכירה ומוצגים בצורה ראוותנית ומעוררת חשק הם האסורים (שהרי הם פועלים על התאוה ולא על הצורך), אך כלל לא מצינו איסור בדברים כאלה ב'לא תתאוה' וב'לא תחמוד'. עולה, אם כן, שלא תתאוה אינו איסור לרצות דברים שאינם הכרחיים, כפי שמקובל לחשוב כשמדברים על תאוה, אלא איסור אחר.

2. ראינו שהאיסור שייך דווקא בחפץ של הזולת. לפי זה ניתן היה לכאורה להעמיד את מוקד האיסור בפגיעה בחבר - התאוה האסורה היא תאוה לכך שלחברי לא יהיה. לי אין צורך וגם לא רצון אמיתי להשיג את אותו חפץ, וכל מטרתי היא שלחברי לא יהיה משהו שלי אין. כך אולי ניתן לדייק מלשון הטור [חז"מ שט"א]. **הטור** מביא את דברי אביו לגבי שלוש עבירות שיש בגזול קרקע [שו"ת הרא"ש כלל צ"ה, אות א]: "והשניה בדבור שמדבר אילו היה אותו הממון שלי", הטור משנה מעט מלשון אביו וכותב: "אילו היה אותו הממון של זה שלי". אולי הוספה באה לבטא שיש לי אינטרס בכך שלחברי לא יהיה. אולם נראה שאין מקום גם להסבר זה:

מהגמרא בב"מ ה ע"ב שהבאנו לעיל עולה בפירוש שיש חפיפה גדולה בין 'לא תגזול' ובין 'לא תחמוד', ואילו לפי הסבר זה ברוב מקרי הגזל כלל לא יהיה חימוד. לפי דברינו לחלוטין לא ברור היאך הגמרא מציעה שהשומר עובר ב'לא תחמוד' הרי

איסור זה שייך במקרים מצומצמים בלבד.² בנוסף לכך קשה מאד להבין כך את 'לא תחמוד אשת רעך'. נצטרך לומר שהאיסור הוא בכך שאדם רוצה שהיא לא תהיה אשתו של חברו, אך אין לו ממש עניין בה. גם זה מאוד לא מסתבר. לכן נראה שהבעיה בלא תתאוה אינה ברצון שלזולת לא יהיה, אלא ביחס האדם לרכוש חברו.

3. הגר"י פערלא [ספר המצוות לרש"ג, ח"ב, ל"ת רע"א, עמ' שלז] מסביר מה ההבדל בין 'לא תחמוד' ובין 'לא תגזול':

דגזילה אינה אלא כשבא להרבות הונו בממון חברו... דגם אם היה רואה חפץ אחר אצל חברו ג"כ היה גוזלו, וגם הרבה אפשר לו למצוא כאלה אם היה רוצה לקנות... בזה בודאי לא שייך אזהרת 'לא תתאוה' ולא אזהרת 'לא תחמוד'...

ומיהו היכא שמתאוה וחומד גוף החפץ עצמו וגם אינו רוצה בתשלומין דמי החפץ, בזה בודאי שייכי אזהרת 'לא תתאוה' ו'לא תחמוד'...

הגר"י פערלא אומר שאדם הרוצה להגדיל את ממונו ולכן גוזל, אינו עובר על 'לא תחמוד', שכן 'לא תחמוד' שייך דווקא באדם הרוצה חפץ מסוים השייך לחברו. אדם שהיה בבית חברו, ראה תנור טוב, רצה תנור כזה והלך לקנותו בחנות, לא עבר כלל על 'לא תחמוד' ולא על 'לא תתאוה', שהרי לא היה מעונין בתנור המסוים אותו ראה, אלא בתנור הדומה לזה של חברו.

נראה לכאורה שהגדרה זו היא שעמדה מול עיניו של בעל המכילתא דרשב"י [שמות כ, טז]:

יכול לא יתאוה על בתו ליטלה? ת"ל "אשת רעך", מה אשת רעך שהיא אסורה לך אף כל דבר שאסור לך ... יכול לא יאמר לואי עיני כעינו, לואי שערי כשערו? ת"ל "שורו וחמורו עבדו ואמתו ביתו ושדהו", מה אלו מיוחדים דברים שאפשר להן לבוא תחת ידך וחברך חסירן אף אין לי אלא דבר שאפשר לו לבוא תחת ידך וחבירך חסירן.

2. ממילא ברור שגם בדברי הטור אין לקבל הסבר זה, שהרי הטור מביא עבירות עליהן עובר גוזל קרקע, אך לפי ההסבר שהצענו בדרך כלל לא עוברים על איסור זה.

איסור 'לא תתאוה' שייך דווקא בדברים שאני יכול להשיג מחברי אך הם אסורים לי, ההוספה 'וחברך חסירך' נראה שבאה לקבוע שאתה חייב דווקא אם רצית את החפץ עצמו, רציתי את החפץ של חברי ולא חפץ כמו של חברי.

יש לציין שלפי זה איסור 'לא תחמוד' מצטמצם למדי בחיים המודרניים, שכן היום ניתן להשיג כמעט כל חפץ, ואנשים ממעטים לחפוף בחפץ מסוים, של אדם אחר דווקא, מתוך ידיעה שיוכלו להשיג חפץ כזה בדיוק בחנות.

מדוע להתאוות לחפץ כמו שיש לזולת מותר, אך להתאוות לחפץ של הזולת עצמו אסור?

נראה שהבעיה ב'לא תחמוד' היא שאדם מנסה להשיג חפץ שאין לו שום נגיעה בו. הוא רוצה חפץ ששייך לחברו ואינו עומד למכירה, זאת אומרת שהוא מנותק ממני לגמרי, ובכל זאת הוא חושק בו ומנסה להשיגו ולקנותו.

אין לפי זה איסור להתאוות לגלידה בחנות או לבגדים בחלון ראווה שכן בגלידה ובבגדים יש לקונה נגיעה מסוימת שהרי הם מוצעים למכירה. וכן גם אין איסור לרצות חפץ של החבר כאשר אין למתאוה שום עניין בחפץ עצמו אלא בחפץ כמותו, שכן הוא מבין שהחפץ מנותק ממני ולא רוצה אותו אלא כמותו.

כל האיסור הוא להתאוות או לחמוד חפץ שבאופן פשוט לא יכול להיות שלי. לפי זה יהיה אסור, לדוגמא, להתאוות ולרצות תמונה מיוחדת ומקורית הנמצאת בביתו של אדם ואינה עומדת למכירה. וכן יהיה אסור לחמוד כתב יד עתיק או אפילו ספר שאזל מן החנויות ונמצא אצל פלוני, שכן החומד רוצה דווקא את הספר הזה ששייך לחברו ומנותק ממנו לגמרי.³

כך ניתן להבין את דברי הרמב"ם שהדגיש את עניין השכנוע: "והכביד עליו ברעים והפציר בו עד שלקחו ממנו". משמע מהרמב"ם שאדם שבקש מחברו למכור לו חפץ והלה הסכים לא עבר על 'לא תחמוד'. ולפי הסברנו הדברים פשוטים - הרמב"ם מחפש מצב בו החפץ מנותק מהמתאוה לגמרי, ולא מספיקה העובדה שהוא שייך לזולת, מוקד האיסור הוא שהחפץ לא עומד למכירה ולכן מופקע מהציבור לגמרי ושייך בו 'לא תתאוה' ו'לא תחמוד'.

3. לפי זה נראה שמותר לשאול נהג ברחוב האם הוא מוכר את המכונית שכן רכב עומד באופן עקרוני למכירה, ולכן אינו נחשב מנותק ממני. כמובן שאם בעל הרכב אינו מעוניין למכור כלל הרי שלהפציר בו אסור משום 'לא תתאוה' ואם הצליח לשכנעו הרי עבר גם על 'לא תחמוד'.

לפיכּוּב:

הבאנו שלוש אפשרויות להבנת 'לא תתאווה' ו'לא תחמוד':
אסור לרצות חפץ אם אין בו צורך, אלא התעוררה תאווה להשיגו.
אסור לרצות שלחבר לא יהיה, אך אין בעיה לרצות חפץ של פלוני.
אסור לרצות חפץ של הזולת, אך מותר לרצות חפץ כמו שיש לו.
הכרענו בצורה פשוטה כמו האפשרות השלישית וניסינו להגדיר טוב יותר מתי עוברים על האיסורים הללו.

נפּק"מ:

1. אחד האחרונים דן במקרה שאדם רוצה לשכור עוזרת בית שכבר עובדת אצל חברו, האם מותר לו לשכנע אותה לעבור אליו. הוא אינו דן בכך מצד 'לא תחמוד' ויש לבחון האם איסור זה גם הוא שייך פה. ברור שלפי שני ההסברים הראשונים לא שייך כאן 'לא תחמוד' שהרי הוא באמת זקוק לעוזרת, אולם לפי הפירוש האחרון יש לדון האם עוזרת בית נחשבת מנותקת ממך לגמרי שכן היא כבר עובדת אצל אדם אחר, או שאין היא נחשבת 'של חברי' ולכן אינה מופקעת ממני לחלוטין, ולא שייך לגביה 'לא תחמוד'.
2. נפּק"מ שניה תהיה לכאורה בממון: נראה שלפי ההסברים הראשונים אין הבדל בין חימוד ממון לחימוד חפצים, אולם על פי הסברנו, לכאורה, בממון לא שייך 'לא תחמוד' שהרי המתאווה אינו מעוניין בממון הספציפי של חברו אלא רוצה להגדיל את הונו. אולם ייתכן שהאיסור קיים גם בממון - כשאדם מתאווה לממון של חברו, הוא לעיתים מתאווה למשהו שמנותק ממנו לגמרי. אדם שמתאווה להיות מיליונר אמנם אינו רוצה שום דבר ספציפי ששיך לחברו, אך הוא בודאי חושק במשהו שלחלוטין אינו בהישג ידו. יש פה הרחבה של האיסור לכל דבר שמנותק ממני.
ננסה לבחון בפרק הבא אם אכן יש מקום לעשות הרחבה כזו. בפרק זה נעסוק בהבנת מהות האיסור, ועל פיה נוכל לנסות ולברר את היקף האיסור ולתחום את גבולותיו.

ד. מהות האיסור

נתייחס לדעות השונות שראינו עד כה.

1. הגמ' בבבא-מציעא ה, ע"ב דנה, כאמור, בכלל "מיגו דחשיד אממונא חשיד אשבועתא". על פי כלל זה רוצה הגמרא לטעון ששומר לא יכול להשבע שבועה שהפקדון אינו ברשותו, שהרי הוא חשוד כגזול. הגמרא מסבירה שגם על הצד שהוא אכן לקח את הפקדון לעצמו הוא לא נחשד על השבועה, שכן הוא מתכוון לשלם ולכן מורה היתר לעצמו (וכשנדרוש ממנו שבועה הוא יודה). על כך מקשה רב אחא מדיפתי לרבינא: "והא קא עבר על לאו דלא תחמוד". ולכאורה תמוה מאוד - מה בין עבירה על 'לא תחמוד' ובין 'חשיד אממונא'? מכך שהגמרא אומרת שגם העובר על 'לא תחמוד' נחשב חשוד על הממון, משמע שאיסור 'לא תחמוד' הוא בבסיסו איסור ממוני.⁴

עולה, אם כן, מפשט הגמרא ש'לא תחמוד' הוא ממש איסור ממוני ולכן העובר עליו נחשד על השבועה.

גם **מהסמ"ג** (הובא לעיל) משמע שהאיסור הינו ממוני שהרי הוא לא מקבל את הלאו של 'לא תתאוהו', ואינו מקבל שיש איסור על הלב. לדעתו, שני האיסורים מתייחסים למצב של חימוד שיש בו מעשה. **הסמ"ג** גם מיקם את 'לא תחמוד' בתוך הלכות גניבה וגזילה, ונראה מכאן (אם כי לא הכרחי) שהסמ"ג הבין ש'לא תחמוד' הוא איסור הקשור להלכות גזילה, כלומר שהוא ממשפחת האיסורים הממוניים.

לפי גישה זו נראה ש'לא תחמוד' אמנם מבטא רחשי לב, אך הבעיה בו היא שלמעשה החומד גוזל. יש כאן פגיעה של ממש, פיזית, ברכושו של הזולת, וכמובן גם בזולת עצמו בעקבות כך. התורה לא אסרה, לפי זה, מצב נפשי גרידא אלא דווקא פגיעה ממשית, ממונית, בחברי. אי לכך עלינו להתאים בין הסברות השונות שנאמר בגזל

4. רש"י מתייחס לשאלה זו בדרך אחרת, ומחלק בין 'לא תחמוד' לשאר 'חשיד אממונא': "מה לי חשוד על 'לא תחמוד' מה לי חשוד על 'לא תגזול', נימא מיגו דחשיד עליה חשיד אשבועתא". רש"י מפרק את הכלל של 'מיגו דחשיד אממונא' והופכו ל'מיגו דחשיד איסורא' ולכאורה קשה מאוד - הרי בוודאי לא ניתן לומר שכל העובר עבירה כלשהי בתורה מיד נחשב חשוד על השבועה! ומסתבר שגם רש"י יאמר שחשוד על שבועה הוא אדם שעבר איסור כלשהוא המהווה חלק מהנושא עליו הוא נשבע, אך לא כל עובר עבירה יחשד. מכ"מ רש"י לא הבין ש'לא תחמוד' הוא איסור ממוני.

לענייננו, (כמובן שנצטרך להבין מה החידוש של 'לא תחמוד' על פני איסור גזל, ועסקנו בכך לעיל בהבנת שיטת תוספות).

2. גם בעל **ספר החינוך** [מצווה רס"ח] קושר באופן ברור בין האיסורים שלנו (לא תחמוד' ו'לא תתאוה') ובין איסור גזל, אם כי הוא עושה זאת בצורה שונה. **החינוך** כותב ששורש איסור התאוה הוא הרחקת הגזל וכן קובע שמצווה זו "כל באי העולם מחויבים בה, לפי שהיא ענף למצוות גזל", ומסביר שגזל הוא איסור כולל שיש בתוכו פרטים רבים וביניהם 'לא תחמוד' ו'לא תתאוה'. **החינוך** מסביר שלאין אלו הינם סייגים לאיסור גזל: "...נאמר להם אל תגזלו אבל תתרחקו ממנו בתכלית, ובכלל ההרחקה שלא לחמוד". נראה מפה שה**חינוך** הבין שכל משמעותם של הלאוין הללו היא שהם עלולים לגרום לגזל, דהיינו שאיסור הגזילה הוא המוקד, ואיסורי החמדה והתאוה אינם בעייתיים בעצמם אלא רק בהיותם גורמים ומביאים לאיסור גזל. אולם נראה שניתן להבין אחרת את היחס בין גזל לחימוד גם לפי **ספר החינוך**. במצווה שהבאנו לעיל [תכ"ד] מאריך בעל **ספר החינוך** לטעון שהתורה מצווה גם על מצוות שבלב:

ואל תתמה לומר ואיך יהיה בידו של אדם למנוע לבבו מהתאוות אל אוצר כל כלי חמדה שיראה ברשות חברו והוא מכולם ריק וריקם, ואיך תבוא מניעת התורה במה שא"א לאדם לעמוד עליו, שזה הדבר אינו כן, ולא יאמרו אותו זולתי הטפשים הרעים והחטאים בנפשותם, כי האמנם ביד האדם למנוע עצמו ומחשבותיו ותאוותיו מכל מה שירצה, וברשותו ודעתו להרחיק ולקרב חפצו בכל הדברים כרצונו, ולבו מסור בידו על כל אשר יחפוץ יטנו...

בעל **ספר החינוך** יוצא כנגד הטענה שאין לצוות על ענייני הלב, טענה בעלת עצמה רבה כאשר אנו עוסקים באיסור 'לא תתאוה', ומסביר שגם לבו של אדם נמצא בשליטתו, וממילא יש מקום לציווי כזה. אולם הוא מוסיף רובד נוסף על דבריו:

שאיך טוב לאדם כמו המחשבה הטובה והזכה כי היא ראשית כל המעשים וסופן, וזהו לפי הדומה עניין 'לב טוב' ששבחו חכמים במסכת אבות.

במילים אחרות - הציווי על הלב אינו רק אפשרי, כפי שהוא קבע בתחילה, אלא שהוא במובן מסוים המטרה והעיקר. הוא 'ראשית כל המעשים וסופן', הוא הדבר אליו אנו שואפים בעשותנו את המעשים, (ודי להזכיר את קביעתו העקרונית בדבר אחרי המעשים נמשכים הלבבות). לכן לא רק שיש מקום לציווי כזה אלא הוא הבסיס והמטרה של כל הציוויים. בעל **ספר החינוך** מציג פה מבנה אחר - קודם הבנו שאיסור גזל הוא האיסור הבסיסי ואילו 'לא תחמוד' ו'לא תתאוה' אלו הרחבות שלו המהוות הרחקות נוספות על מנת שהאדם לא יגיע לגזל, אך כעת ניתן לשמוע משהו מעט שונה - המרכז והמטרה זה דווקא איסור 'לא תתאוה', כאשר 'לא תחמוד' ו'לא תגזול' הם הרחבות מעשיות יותר של האיסור שמהותו הוא בלב.

לפי כיוון זה נסביר שאיסור 'לא תתאוה' הוא ה'לב' של איסורי גזל.

ראינו לעיל שמוקד האיסור הוא להתאוות ולחמוד חפץ של חברי המנותק ממני לחלוטין. עצם המחשבה והרצון להיות בעל חפץ כזה הרי היא פגיעה ברשותו של החבר. אני פולש לתחומי המוגדר כבר עם התעוררותי לחפץ שלו. דומני שניתן להסביר זאת היטב באיסור 'לא תחמוד אשת רעך' - עצם המחשבה של אדם מסוים על אשת חברו הרי היא נתפסת בעינינו כבגידה, לא מצד יכולתה להוביל לבגידה, אלא היא עצמה נראית כפלישה חמורה לתחום ששייך למישהו אחר. כך גם בחומד רכוש חברו - המתאוה לדבר לא לו מבטא חוסר הבנה עמוק של סדר הדברים בעולם, הוא אינו חי בתחושה שיש לכל אדם את המקום שלו וזו זכותו הבסיסית. החומד אינו קולט שיש דברים המנותקים ממנו באופן מלא וסופי, שכן הם שייכים לחברו. כל אדם יש לו את ממלכתו העצמית וכל עוד הוא מעוניין להישאר עם אוצרות ממלכתו (לאפוקי מוכר, כמובן) הרי הם מנותקים ממני מממלכתי לחלוטין. 'לא תחמוד' ו'לא תתאוה', אם כן, הנם אכן שייכים לאיסור גזל, אך לא (רק) בגלל שהם עלולים לגרום לי לגזול, אלא בגלל שהם מבטאים את אותה בעיה כמו בגזל: החומד, הגוזל והמתאוה אינם תופסים שיש דברים ששייכים לחבריהם באופן מוחלט, ואין להם שום נגיעה בהם. במובן מסוים ניתן לקבוע ש'לא תתאוה' הוא המהות של איסור גזל.

מסתבר מאד שגם הרמב"ם מסכים להסבר זה, ולכן מקשר באופן כל כך ברור בין 'לא תחמוד' לאיסור גזל. המקום היחיד שהביא הרמב"ם **במשנה תורה** את איסור 'לא תחמוד' הוא בהלכות גזילה ואבידה, וכן משמע מלשונו ומדרך הצגתו את 'לא תתאוה' בספר המצוות, "שזה ('לא תתאוה') יהיה מבוא לעשות תחבולה לקנותו"

עולה, אם כן, שלדעת בעל ספר החינוך והרמב"ם שורש האיסורים 'לא תתאוה' ו'לא תחמוד' הוא בתפיסה השגויה בדבר האפשרות שלי לפלוש לתחומו של חברי, אפילו על ידי מחשבה, והפגיעה בו הנגרמת בעקבות כך.

3. ראב"ע [בפרושו הארוך על התורה, שמות כ, יג] מעביר את הדיון ב'לא תחמוד' מענייני בין אדם לחברו לעמידת האדם מול הקדוש ברוך הוא:

כל משכיל צריך שידע, כי אשה יפה או ממון לא ימצאנו אדם בעבור חכמתו ודעתו, רק כאשר חלק לו ה'. ואמר קהלת: "ולאדם שלא עמל בו יתנו חלקו", ואמרו חכמים: "בני חיי ומזוני לא בזכותא תליא מילתא אלא במזלא". ובעבור זה המשכיל לא יתאוה ולא יחמוד. ואחר שידע שאשת רעהו אסרה השם לו, יותר היא נשגבה בעיניו מבת מלך בלב הכפרי, על כן הוא ישמח בחלקו ולא ישים אל לבו לחמוד ולהתאוות דבר שאינו שלו, כי ידע שהשם לא רצה לתת לו, לא יוכל לקחתו בכוחו ומחשבותיו ותחבולותיו, על כן יבטח בבוראו שיכלכלנו ויעשה הטוב בעיניו.

אדם שחומד חפץ שלא שייך לו וגם לא יהיה שייך לו במציאות הפשוטה (אלא אם כן הוא יגנוב אותו או ישדל חברו למכרו לו), יש לו פגם עמוק במידת הביטחון. אדם הבוטח בה' יודע שהכל מאתו יתברך ולכן יודע לקבל את מצבו ואת מקומו כמושפע מלמעלה. אמנם יש לנסות להתקדם ולהתפתח, וניתן להגדיל את רכושך, אך דווקא בדברים העומדים לכך (עומדים למכירה), ולכן שייכים אליך באיזשהו אופן. ראב"ע ממשיל זאת לכפרי החושק בבת מלך למרות שאין לו סיכוי להשיגה, ברור שמצב זה מגוחך שהרי הכפרי רוצה משהו בלתי אפשרי. כך, אומר ראב"ע, יש להתייחס לדברים האסורים לך (ממון חברך, אשת רעך) - הם מנותקים ממך ואתה צריך להפנים זאת ולקבל את מצבך כפי שהוא, שכן אתה בוטח בה' ומאמין שהוא נותן לך ומאפשר לך להשיג רכוש, אישה וכו' בדרכים המותרות. המוקד הוא, אם כן, האמונה והביטחון שמה שמנותק ממני כרגע אכן לא אמור להיות שלי.

לסיכום:

ראינו שלוש אפשרויות מרכזיות בהבנת מהותו של איסור 'לא תחמוד'.

1. מכיוון שזהו איסור מקביל לגזל כמעט לחלוטין הרי שהסברה הפשוטה בדין גזל רלוונטית גם ב'לא תחמוד' - אני לוקח ללא רשות (ויתכן אף ללא תשלום) חפץ של חברי.
2. אף על פי שאין אני מוציא מרשותו של חברי דבר, הרי עצם הרצון להשיג משהו ששייך למשהו אחר הרי יש בכך משום פגיעה בו.
3. כאשר אני חומד חפץ שאינו שלי אני למעשה רוצה משהו שמנותק ממני לחלוטין, ויש בכך פגיעה במידת הביטחון שלי בקב"ה.

הנפק"מ בין שני ההסברים האחרונים (בין הרמב"ם, המעמיד במוקד את הפגיעה ברשות חברי, ובין ראב"ע, שמדגיש את מידת הביטחון בה'), תהיה בחפץ שלא שייך לאף אחד ועם זאת אין לך שום אפשרות להשיגו. אני חומד, לדוגמא, קרקע מסוימת שאמנם היא הפקר אך אין לי יכולת להשתלט עליה. לפי הרמב"ם נראה שאין פה 'לא תחמוד', שהרי אין בעלים לקרקע וממילא אין אני פוגע באף אחד בכך שאני חומד אותה. אולם לפי ראב"ע, לכאורה גם כאן שייך 'לא תחמוד' שהרי אני רוצה חפץ שמנותק ממני לחלוטין. התורה נקטה, לפי אפשרות זו, בבית רעך ואשת רעך מכיוון שזהו המצב הפשוט של חפץ שמנותק ממני, שהוא שייך לחברי, אך גם דבר שאינו שייך לחברי ובכל זאת מנותק ממני, נמצא בכלל איסור 'לא תחמוד'. ניתן להביא לכאורה חיזוק להבנת הרמב"ם מדברי המכילתא דרשב"י:

יכול לא יאמר לואי עיני כעינו, לואי שערי כשערו? ת"ל 'שורו וחמורו עבדו ואמתו ביתו ושדהו' מה אלו מיוחדים דברים שאפשר להן לבוא תחת ידך וחברך חסירן, אף אין לי אלא דבר שאשפר לו לבוא תחת ידך וחברך חסירן.

המכילתא אוסרת, אם כן, דווקא דברים שיכול לקנות ולהשיג מחברו, וזה מתאים להבנה של גזל, שכן אלו דברים הנגזלים בדרך כלל ובהם אכן יש פגיעה בחבר. ואכן כך גם פוסק הרמב"ם שחייב רק החומד או המתאוה לדברים שאפשר לו לקנותם ממנו [גזילה ואבידה א', ט-י].

אולם לפי ראב"ע הרי גם בעיניים וזקן שייך, לכאורה, 'לא תחמוד', שכן העובר על 'לא תחמוד' אינו מסתפק במה שה' נתן לו ורוצה דברים שאין לו אפשרות להשיגם, ושמנותקים ממנו לגמרי. עם זאת בהחלט ייתכן שגם ראב"ע יקבל את דברי

המכילתא, ויסביר שאמירת לואי עיני כעינו הרי היא כ'אחד מן המשוגעים, שיתאוהו שיהיה לו כנפיים לעוף בשמים'. אמנם מצב כזה בעייתי, אך אינו נכלל באיסור שכן הוא דבר מוזר שרק אדם מעוות ירצה בו.

סיכום

במאמר זה ניסינו לסקור את ההבנות הבסיסיות והגדרים העקרוניים באסור לא 'לא תחמוד' שהינו האסור האחרון בעשרת הדיברות, כפי שראינו, עומד מאחוריו עקרון חשוב ויסודי.

ראינו מח' בין המכילתא דר"י לבין המכילתא דרשב"י, ובעקבותיה מחלוקת ראשונים, בדבר היחס בין 'לא תחמוד' ו'לא תתאוהו':

א. במכילתא דר"י (ובסמ"ג בעקבותיה) סוברים שישנו לאו אחד והוא 'לא תחמוד'.

ב. במכילתא דרשב"י (וברמב"ם ובשו"ע בעקבותיה) סוברים שישנם שני אסורים נפרדים.

בהבנת 'לא תחמוד' נחלקו המפרשים האם לקבל את דרשת המכילתא דר"י שזהו איסור שיש בו מעשה, ז"א שחייב רק אם השיג את החפץ: מרבית הראשונים הבינו כך ונחלקו מהו המעשה המחייב:

1. תוס' א – דווקא כשגוזל ממש.
2. תוס' ב – כשמשג את החפץ, בניגוד לרצון הבעלים, גם אן משלם דמיו.
3. הרמב"ם – כשמשג את החפץ, אפילו אם שילם תמורתו ברצון הבעלים. הסברנו שהרמב"ם הבין (ע"פ אבן האזל) שהלאו מוטל על הלב, אלא שחייב דווקא אם חמד עד כדי עשיית מעשה.

בהסבר 'לא תתאוהו' הגדרנו שהאסור הוא לרצות בלב חפץ של הזולת, כאשר אני מעוניין דווקא בחפץ של חברי ולא בחפץ אחר כמותו.

מעבר להבנת גדר האסור נסינו להבין את המשמעות העקרונית-רוחנית הנובעת מאסור 'לא תחמוד'. נסינו לפענח מהו העקרון המהותי והיסודי שעומד מאחורי אסור זה.

ראינו שלוש הבנות מרכזיות:

א. זהו חלק מאיסור גזל ומהוה פגיעה ממשית – ממונית ברכושו של החבר, (מתאים להסברי התוספות ל'לא תחמוד').

ב. עצם המחשבה על רכוש הזולת הרי היא פגיעה ופלישה לתחומו, בבחינת אין מלכות נוגעת בחברתה כמלוא נימה, (מתאים לרמב"ם ולספר החינוך).

ג. הרצון להשיג משהו שהוא מעבר ליכולת האדם מהוה פגם חמור בבטחון בה', (ראב"ע).

נראה שלאור הבנות אלו במהות אסור 'לא תחמוד' ו'לא תתאוה' ניתן להבין מדוע אסור זה הינו חלק מעשרת הדיברות ומדוע ניתן לקבוע ש"כל המקיים מצוה זו כאילו קיים כל התורה כולה". (קובץ בית מדרש ח"ו)